

Z NOVÉ LITERATURY

Čchinské právo

A. F. P. Hulswé, *The Recently Discovered Ch'in Laws. A Brief Report. XXVIth Conference of Chinese Studies, Ortisei-St. Ulrich, Italy: September 3—9, 1979. Understanding Modern China. Problems and Methods, Proceedings. Supplemento N. 2 a „Cina“, IsMEO, Roma 1979, str. 247—254*

Týž, *Weights and Measures in Ch'in Law. D. Eikemeyer and H. Franke (vydav.), State and Law in East Asia. Festschrift Karl Büniger. Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 1981, str. 25—39.*

Mezi sinology vládla vždy představa, že právo státu a později dynastie Čchin (221—206 př. n. l.) bylo mimořádně kruté, aniž by se o něm dalo říci něco konkrétního pro naprostý nedostatek původních pramenů. Teprve v prosinci 1975 bylo spolu s jinými spisy nalezeno v místě Šuej-chu-ti v provincii Chu-pej 609 bambusových destiček, které poskytly archeologům, paleografům i historikům starého práva množství čchinských předpisů, uložených do hrobu v r. 217 př. n. l. Přes veliký rozsah textů nejde zdaleka o úplný čchinský kodex, nýbrž o předpisy potřebné pro starostu vesnice nebo občiny. Tyto souvislé fragmenty obsahují 28 základních právních ustanovení (lŭ), z nichž jen tři byly známy z pozdějšího chanského práva. Texty se dají rozdělit do 164 paragrafů a 190 otázek a odpovědí týkajících se trestního práva. Všechna ustanovení i precedenty jsou velmi podrobné a konkrétní, jedním z nepatrných zobecnění je označování osob v otázkách nikoliv jmény, nýbrž různými anonymními označeními (obdobně jako X, Y, Z).

Jak ukazuje Hulswé, autor základní knihy *Remnants of Han Law*, I, Leiden 1955, ve svém druhém speciálním článku o vahách a mírách státu Čchin (tedy před rokem 221), věnovala se jim v právu veliká pozornost. Souvisí to kupodivu s okolností, že Číňané ve starověku se domnívali, že všechny míry lze odvodit od „lŭ“, „hudebních trubek“, což je zároveň označením pro základní právní ustanovení. Obojí bychom dnes nejlépe vyjádřili výrazem norma. Vysoce odborný článek se zabývá mírami pro množství obilí, látky a mincemi. Souvislost s právem byla dána skutečností, že porušení vah a měr bylo trestné; dále lze uvést, že po zřízení dynastie vyhlásili Čchinové sjednocení vah a měr v celé říši.

T. Pokora

V. M. Rybakov, *Pravovyje privilegii i ponjatie „teni“ (po materialam tanskogo kodeksa „Tan ljuj šu i“)*. Obščestvo i gosudarstvo v Kitaje. Moskva, Izdatel'stvo Nauka, 1981. Str. 58—74.

E. I. Kyčanov, *Pamjatniki tangutskogo zakonodatel'stva o social'noj strukture tangutskogo obščestva XII—XIII vv.* Tamtéž, str. 75—93.

První článek představuje kupodivu první kroky v oblasti tradičního čínského práva v sovětské sinologii, zatímco Kyčanov publikoval již dříve dvě stati o tangutském právu státu Si Sia (1038—1227) na severozápadním okraji Číny a jeho zákoníku z roku 1224, pocházejícím z nyní mrtvého města Chara Choto.

Rybakov se zabývá výrazem „jin“, který vhodně doslovně překládá „stín“, jak se používá v prvním uceleném čínském zákoníku Tchang-lü šu-i z roku 653, tedy 35 let po zřízení mocné dynastie Tchang. K. Bünger v *Quellen zur Rechtsgeschichte der T'ang-Zeit*, Peking 1946, str. 82 aj. překládá tento výraz jako „gegenseitiges Schutzrecht“, na str. 310 „Schutzbefugnis“. W. Johnson v překladu § 46 zákoníka, str. 246, „mutual concealment“. Rybakov, který vychází z dobových představ, zdůrazňuje, že jde o odstupňovaný pojem ochranného stínu, který vrhá panovník — syn Nebes — v různé míře na své blízké a vzdálenější příbuzné i na hodnostáře. Existovaly i nižší, odvozené stíny. Tím se znovu ilustruje známá čínská, původem rituální představa o nerovnosti před zákonem.

Leningradský badatel Kyčanov se zabývá tangutským zákoníkem. Je to pozměněný a znovu vyhlášený zákoník z doby 1149—1169, který sestavila komise 17 Tangutů a 6 Číňanů; v úvahu se bere též doplněk tohoto zákoníka ze začátku 13. století a další právní dílo z let 1101—1113. Všechna tato díla byla pod silným čínským vlivem, avšak jejich předpisy byly ještě mnohem přísnější. Zabývají se proto hojně postavením otroků a svobodných lidí, kteří však byli také velmi omezeni ve svých právech. Kyčanov to odůvodňuje nestálou mezinárodní situací státu Si Sia, která vyžadovala vysokou disciplínu obyvatel.

T. Pokora

The T'ang Code. Volume I, General Principles. Translated with an Introduction by Wallace Johnson. Princeton, Princeton University Press, 1979. XIII, 317 stran.

Jde o desátý svazek řady *Studies in East Asian Law*, z nichž většinu vydává Harvardova univerzita. Pojednává o vlivném zákoníku doby Tchang (618—906),

prvním svého druhu. Zároveň jde o jedno z nejvýznamnějších období v dějinách Číny, kdy došlo k velikému hospodářskému rozvoji, ale zároveň i ke značným politickým otřesům. Kniha, označovaná za Tchangský zákoník, se nazývá (Ku) Tchang-lü šu-i, tedy (Starý) Tchangský zákoník s (komentáři) a podkomentáři. Měl své předchůdce, od nichž mnohé přijal, spolu s podkomentáři vznikl v roce 653, jeho současné texty se však zakládají na vydání z r. 737. Bylo k němu napsáno mnoho komentářů a podkomentářů, které se většinou zachovaly jen ve fragmentech. Autorem podkomentáře a počátku knihy je Čchang-sun Wu-ti (z. 659), švagr tchangského císaře a vedoucí ediční komise.

Zákoník se skládá z 12 částí, rozložených do 30 kapitol a 500 článků; vlastním propočtem dospívá Johnson k počtu 502 článků. Dvanáct částí je označeno takto: 1. Základní zásady (ming-li), 2. Palácová garda a zákazy (wej-tin), 3. Pravidla hodností (č'-č'), 4. Domácnost a sňatek (chu-chun), 5. Veřejné stáje a skladiště obilí (f'iou-kchu), 6. Nedovolené poplatky (šan-sing), 7. Lupičství a banditství (cuej-tao), 8. Obvinění a žaloby (tou-sung), 9. Zneužití a podvody (ča-wej), 10. Různá pravidla (ca-lü), 11. Zadržení a útěk (pu-wang), 12. Rozsudek a uvěznění (tuan-jü).

V tomto prvním dílu své knihy překládá a komentuje Johnson jen první z dvanácti částí (Základní zásady), tj. prvních 57 článků v šesti kapitolách, které nejsou označeny názvy. První kapitola poskytuje ne vždy podložený výklad dějin čínského práva. Čínský text této části ve vydání Wan-jou wen-kchu zahrnuje 107 stran a zbývajíc text má 266 stran; k překladu zbývajících 345 článků může tedy stačit druhý, dosud nevydaný svazek překladu. Aby čtenář získal orientaci již nyní, překládá Johnson v dodatku na str. 275—291 názvy zbývajících článků v 11 dalších částech; jinými slovy řečeno, další specifické části zákoníka jsou relativně kratší nežli úvodní.

První část knihy (str. 3—45) je věnována úvodu, v němž je důležitá zejména druhá kapitola o obecných zásadách Tchangského zákoníka, k nimž patří harmonie zákona a přírody; falešné obvinění, náprava a amnestie; deset ohavných činů (např. příprava povstání, zrada, svéhlavost, krvesmilstvo); osobní status a trestnost; rodina; doznání a dobrovolné vzdání se; rozsudek a jeho revize.

Pozornost je věnována též historickému pozadí tchangské dynastie a jejímu zákonodárství, textu zákoníku, jeho vzniku a struktuře. Jelikož vlastní text zákoníka je obvykle velmi stručný, je k němu připojen, jednou nebo dvakrát, komentář (ču) a podkomentář (šu-i); často je uváděn i dotaz a odpověď na některou část problému. Johnson překládá všechny tyto doplňky, což je často nezbytné pro porozumění textu zákoníku. Autor by měl podrobněji vyličit pozdější veliký vliv Tchangského zákoníku v Číně i mimo ni.

Přehled je velmi pečlivý, dokonalý a důkladně komentovaný. V textu i v překladatelových poznámkách jsou často uvedeny znaky čínského písma. Ačkoliv se na frontispise uvádí, že sazba byla provedena za autorova dohledu, upozorňuje Johnson na zvláště přiloženém lístku na chyby své vlastní i tiskárny.

I když tato kniha doplňuje některé již existující práce o tchangském právu, podobně jako překlady zákoníků nebo kapitol o trestním právu v dynastických dějinách jiných období, její důležitost je v tom, že jde o první překlad. I Johnsonem sestavený a bohužel neúplný seznam právních výrazů na konci knihy bude užitečnou pomůckou pro další studium.

E. Bayerleová

Čerešňák B. a kol.: Přehled dějin Moravy I. Od Velké Moravy do husitské revoluce. Brno, Univ. J. E. Purkyně, 1980. 172 stran

Autorem I. části Přehledu dějin Moravy je J. Válka, a jak konstatuje v úvodu vedoucí katedry B. Čerešňák, nejde jen o vysokoškolskou pomůcku, ale vlastně po posledních Dvořákových Dějinách Moravy z počátku tohoto století o první pokus o novou koncepci moravských dějin, vycházející z marxistické metodologie a z výsledků historického bádání posledních desetiletí. Není pochyb, že potřeba nové syntézy dějin Moravy byla pociťována již dlouho a se zájmem po ní sáhnou nejen posluchači, ale i historikové.

Práce je rozdělena do pěti kapitol z hlediska politického vývoje (prehistorie, období velkomoravské, přemyslovské, lucemburské a husitské), problematika ekonomická, společenská a kulturní je spíše v pozadí. Práce tak získala na přehlednosti a pevné struktuře výkladu; pro knižní vydání by však bylo možno uvažovat i o jiném dělení, které by např. více zvýraznilo přelomové 13. století.

Velkomoravský stát je vyličen jako výtvar raně feudální společnosti zvláštního typu, jejíž konkrétní třídní a sociální vztahy, organizace správy, vojska, ekonomiky, trhu nejsou ještě plně objasněny. Zřetelněji se rýsuje kultura, které náleželo významné postavení v okruhu evropské civilizace. Zvýrazněna je cézura 10. století, oddělující velkomoravské období od přemyslovského. Nebylo zde žádného navazování na velkomoravskou tradici, naopak Přemyslovci se spíše snažili pozůstatky starší organizace rozrušit a plně začlenit do svého státu onu část území někdejší Velké Moravy, které se jim podařilo získat. Velkomoravská tradice se stala aktuální až počátkem 14. století, a to spíše na půdě Čech a v zájmu posílení české státnosti. Aby si Moravu plně zajistili, rozdělili ji noví vládci na úděly a bránili vnitřnímu sjednocení země. Opodstatněnost této politiky se potvrdila za císaře Fridricha Barbarossy, který se pokusil oslabit moc českého knížete tím, že z Moravy učinil říšskou marku závislou bezprostředně na Říši. Vlivem údělnosti a uměle udržované decentralizace lze vysvětlit i to, že na Moravě se nevyvinulo „hlavní město“, ale jen pět velkých královských měst. Stará velkomoravská vládnoucí vrstva již patrně zanikla, politicky Moravu reprezento-

vali údělčníci, šlechtě zbýval daleko menší prostor ke společenské a politické aktivitě, než tomu bylo v Čechách. Větší vahou panovnické moci lze snad vysvětlit časnější proces vybavování osad městským statutem v 13. stol., avšak silnější podíl německého obyvatelstva ve všech větších moravských městech vyvolal některé anomálie v kulturním a národním vývoji: ve srovnání s Čechami scházel na Moravě mocný český městský stav, a kolonizace tak podtrhla nutnost společného národního a jazykového vývoje českého obyvatelstva na Moravě i v Čechách. Za Lucemburků se upevnila i třídní a kulturní jednota šlechty obou zemí, projevující se společným postupem v otázkách politiky, práva, jazyka atd. Čechy a Morava se na rozdíl od ostatních korunních zemí chápaly jako neoddělitelné jádro státu, které nemělo být nikdy rozděleno.

Kapitola věnovaná husitství na Moravě je vlastně prvním syntetizujícím pohledem na tuto problematiku. Postihuje opět moravská specifika: vedoucí úlohu šlechty po celé trvání revoluce, neúspěch husitství ve velkých městech (autor jej vysvětluje dlouho již trvajícím antagonismem se šlechtou a hledáním ochrany u církve a panovníka) a uchování silné pozice církve zásluhou olomouckého biskupství. Přitom se husitství na Moravě rozvíjelo stejně bouřlivě jako v Čechách, mělo svoje radikální selsko-plebejské křídlo, své Tábory, moravští husité se zúčastnili i rozhodujících bitev na půdě Čech a „rejzů“ za hranice. Z hlediska podmínek hnutí a jeho aktivity přihlíží J. Válka i k regionálním odlišnostem, sleduje diplomatická jednání o Moravu mezi Zikmundem a Albrechtem Rakouským, změny v držení zemského hejtmanství, v závěru pak jednání o smír a vyhlášení kompaktát, která na Moravě nemohla být zdaleka tak institucionálně zajištěna jako v Čechách.

Přehled přináší mnoho podnětů k novému promýšlení, např. otázky, proč se husité odhodlaněji nepokusili o ztečení velkých moravských měst: J. Válka to přičítá obavám šlechty, že by to vyžadovalo dlouhodobé soustředění velkých vojenských sil, jež by musily žít z jejích statků. Nepřesnosti jsou kolem otázky zřízení markrabství. Podle J. Kejře (SAP 1978) se titul markraběte objevil již r. 1179 a byl výrazem závislosti jeho nositele na českém vévodovi. V r. 1182 jej ovšem udělil Konrádu Otovi císař Fridrich Barbarossa, nikoli Jindřich VI., jak uvádí autor. Bibliografie v závěru je skutečně jen orientačním výběrem a náročnější zájemci budou muset počkat na zevrubnou bibliografii, která se připravuje. Vcelku je však první část Přehledu dějin Moravy velmi užitečným a podnětným dílem a lze jen vyslovit přání, aby další části nedaly na sebe dlouho čekat.

Šm.

Witold Maisel, *Archeologia prawna Polski*, Warszawa — Poznań 1982, str. 365, 176 obrazových příloh

Významný polský právní historik prof. W. Maisel, autor řady prací věnovaných polským právním dějinám i právní archeologii, předkládá polské i mezinárodní veřejnosti výsledky svých dosavadních výzkumů a soustavné sběratelské práce (jeho fototéka obsahuje přes 900 exemplářů právněarcheologických památek z celé Evropy) v synteticky pojatém díle, které podává reprezentativní obraz polských právních památek především materiální povahy.

Vlastnímu výkladu předchází obecný úvod (str. 10—35), ve kterém autor řeší teoretické otázky právní archeologie jako nové vědní disciplíny. V duchu své nedávné studie (*Die Abgrenzung der Rechtsarchäologie und der Rechtlichen Volkskunde, Forschungen zur Rechtsarchäologie und der Rechtlichen Volkskunde*, II, Zürich 1979, str. 93—103) vychází především z přesného systematického roztržení právněarcheologického materiálu (str. 20). Objekty svého zkoumání dělí tedy autor na A) objekty s funkcí sloužící k vzniku a realizaci právních norem a B) objekty a symbolické formy právního rituálu se smíšeným charakterem, tj. pomocným a současně upravujícím pojetí instituce, výsledky i právní činnost instituce a otázky s tím související. Objekty skupiny A) pak dělí na dvě části — místa a budovy, nářadí a zařízení. Skupinu B) pak na tři části — služební odznaky, stejnokroje, insignie a úřední odznaky, symboly.

Autor se ve svém teoretickém úvodním výkladu také vypořádává s celou řadou dílčích otázek, které jsou nezbytné pro určení pojmu a obsahu právní archeologie, a zejména pro odlišení právní archeologie od disciplín příbuzných. Odtud pak vyplývá i Maiselova definice právní archeologie, která je podle něho pomocná věda dějin státu a práva, jež se zabývá hledáním a zkoumáním a) materiálních objektů, které měly v minulosti právně zakotvený charakter, který sloužil vzniku a realizování právních norem; b) atributů, znaků a právních symbolů; c) forem právních rituálů symbolického charakteru (str. 10).

Tato široká definice právní archeologie ovšem navozuje otázku, zda lze opravdu ve všech ohledech výše naznačených vypreparovat tato zkoumání z právní historie, a zbavit ji tak možnosti organicky zapojit kupř. bádání o smyslu právních rituálů a obyčejů do právněhistorického výzkumu. Jinými slovy, tam kde autor opouští památky materiální právní kultury a přechází k právním rituálům a symbolům či formám právních úkonů vůbec, vznikají pochybnosti, zda jde ještě opravdu o pomocnou právní vědu či stále ještě o právní historii. Tu se pak také nabízejí otázky o rozdílů mezi právní archeologií a právní etnografií (str. 30—31), popř. dalšími pomocnými disciplínami, jako numismatikou, heraldikou a sfragistikou. Pro autora je rozhodující pro zařazení zkoumaného objektu do právní archeologie především jeho právní funkce, zřejmost a viditelnost (str. 32). Nelze než přisvědčit autorově snaze o skutečně právní výklad pojmů numismatických a sfragistických, který ostatně stěží může

poskytnout autor, který by nebyl právnicky vzdělán. Autor své názory a zjištění nepovažuje za definitivní a neměnné. Otevírá naopak cestu dalšímu výzkumu a naznačuje úkoly (str. 34), které jsou ovšem dalekosáhlé a které asi nebude možno realizovat v dohledné době: vypracování speciálních monografií, upřesnění systematiky, vydání srovnávacích studií v měřítku evropském a světovém, vypracování právněarcheologického atlasu Polska, Evropy i světa.

Speciální část knihy věnovaná jednotlivým konkrétním právněarcheologickým objektům (str. 38—319) systematicky probírá právní památky v časovém úseku od vzniku polského státu, tj. od roku 996, do roku 1952 (vydání ústavy), a to na území dnešního Polska a území, která i v minulosti tvořila jeho součást (kupř. Ukrajina, Litva apod.).

Popis jednotlivých objektů je současně doprovázen výkladem jejich právněhistorického obsahu, takže i neinformovaný čtenář dostává úplný obraz jednotlivých institucí a jejich funkcí: kupř. sněmovních místností, církevních synod, sídel úřadů ústředních i místních, soudních místností, forem lenních slibů, azylu, až po jednotlivá obřadní roucha, kupř. korunovační, či stejnokroje a právní symboliku v jejich jednotlivých podobách v právu soukromém, trestním a procesním. Tento výklad je na mnoha místech doprovázen srovnávacími pohledy do sousedních právních oblastí (práva německého, uherského a leckdy i českého), popř. i do oblastí vzdálenějších — do práva francouzského či vlámského. Jako příklad autorova dokonalého využití kombinace metody právněhistorické, srovnávací a jazykovědné může posloužit jeho výklad pojmu „panna“, „železná panna“ (str. 196).

Pokud jde o naše právo, bylo by si přát, aby autor využil v hojnější míře naše právněhistorické studie, neboť několik odkazů na práce V. Vaněčka či starší práce Hornovy nemohou zcela uspokojit, a to tím spíše, že někde se analogie institutů polských a českých přímo nabízí. Jako příklad možno poukázat na autorovu zmínku o soudních šrancích (szrankach) u vojevodských soudů v 16. století v Polsku, které najdeme nejen v českých právních textech, ale především i vyobrazené v dobových ilustracích právních kodexů.

Chvályhodná snaha autora po postižení celého výše uvedeného časového úseku vede ovšem zvláště v recentním období k jisté zkratkovitosti a mezerovitosti ukázek právněarcheologických objektů, ač právě i tu by bylo asi zajímavé sledovat, jak se jednotlivé právní instituce vyvíjely pod vlivem nové právní úpravy. Zajímavá v tomto ohledu by byla instituce soudů, soudních místností a jejich vybavení (str. 108 a n.). Podobně chybí výklad o způsobech a místech poprav před rokem 1939, kde zase naopak začínají cenné ukázky právních památek z tragického období nacistické okupace Polska.

Knihy je doplněna seznamem pramenů a literatury, seznamem ilustrací, použitých zkratk, a zejména cenným věcným rejstříkem, který zaplňuje str. 349—360.

Českému čtenáři, zvláště historikovi, poskytuje nová Maiselova kniha

významnou pomoc při studiu polských i československých dějin a celé naší právněhistorické obci pak podává významný podnět a výzvu k následování.

K. Malý

Gerard Labuda, Działalność misyjna i organizacyjna kościoła niemieckiego na ziemiach Słowian połabskich (do schyłku XII wieku), in: G. Labuda, Fragmenty dziejów Słowianszczyzny zachodniej, 3, Poznań 1975, str. 176—207

Dějiny církevní organizace zemí polabských Slovanů se autor této studie zabývá soustavně od r. 1938. Citovaná studie je syntézou poznatků, které se opírají o analytické práce autora i jiných badatelů. Má 7 kapitol: 1. Christianizace Slovanů na západě od Labe a Sály (zde je též pojednáno o iroskotských misiích). — 2. Počátky církevní organizace u polabských Slovanů v 9. a 10. století. — 3. Prolomení církevní organizace v zemích Veletů a Obodriců v 10. a 11. století (od povstání Veletů r. 983). — 4. Obnovení a vybudování německé organizace církevní u pobaltských Slovanů v 12. století. — 5. Územní a finanční organizace (zde je soustavně pojednáno o diecézi žičské, merseburské, magdeburské, míšeňské, braniborské, havelberské, meklenburské, ratibořské a stargardské). — 6. Kulturní a jazykové překážky misijní činnosti německé církve. — 7. Obecná charakteristika. — Za nezbytnou podmínku vytvoření vlastní církevní organizace pokládá autor — v souhlase s názorem H. Łowmiańskiego — existenci vlastního svrchovaného státu. Polabští Slované nevytvořili tak silnou politickou organizaci, aby jim zajistila nezávislost, a proto ani nemohli vybudovat samostatnou církevní organizaci. Křesťanství přijímali zpravidla pod nátlakem a opětovně se vraceli k pohanství. Poněvadž všechna „slovanská“ biskupství mezi Labem, Sálou a Odrou byla částí dvou německých metropolí (hambursko-brémské a magdeburské), odpovídala jejich organizace těmto závazným vzorům v německé církvi. Vliv místního lidu na jejich obsazování a jeho osobní podíl v nich byl do sklonku 12. století minimální. Církev byla jedním z nejsilnějších činitelů germanizačních v Polabí. Z hlediska obecného pokroku byla však její úloha „mnohem všestrannější, zvláště v oblasti rozvoje materiální a umělecké kultury, upevnění feudalismu a zobecnění vyšších forem duchovního života“. Pečlivě dokumentovaná studie je spolehlivým základem pro další bádání.

H. B.

Zdeněk Pokluda: Pronikání buržoazie do sféry deskového velkostatkářského vlastnictví na Moravě v polovině 19. století, Vlastivědný věstník Moravský XXXIII (1981), 2, str. 165—178

Krátký rozsahem, avšak obsahově hutný článek Pokludův zachycuje změny ve vlastnické struktuře moravského deskového velkostatku, pokud k nim docházelo ve prospěch příslušníků městského stavu personifikujících nástup buržoazie do feudální pozemkové držby. Autor rozebírá příčiny a okolnosti tohoto pronikání nešlechticů do majetkoprávní domény šlechtické společnosti, pronikání, jehož prehistorie počíná rozprodejem statků zrušených klášterů na sklonku panování Josefa II.; tehdy získali někteří měšťané zakoupením, jiní opět formou dědičného nájmu několik drobnějších statků, čímž bylo porušeno pravidlo, že pouze šlechtic může vlastnit deskový majetek. Pokud liberální tendence Josefovy vlády umožnily tento první průlom do dosavadních zvyklostí, odpovídalo intencím následující františkovské restaurace, že v její době byl tento proces zdánlivě zastaven. Šlechtě, spatřující v nákupech plebejských vrstev ohrožení svého výsadního postavení, se podařilo vyvolat v život zeměpanské nařízení reklamující vlastnictví deskových statků opět pouze pro nobilitované osoby. Avšak nabyté vlastnictví několika nešlechticů bylo již *de facto* legalizováno, a když po napoleonských válkách fiskální důvody donutily státní správu k doprodeji zbylých statků Studijního a náboženského fondu, byla proklamovaná ustanovení opět porušena a ohlášen dispens umožňující občanským vrstvám další nákupy. Tím byl vytvořen precedens pro volnější praxi a podíl měšťanského živlu v držbě moravských deskových velkostatků se od té doby ustavičně zvyšoval, jak dokazuje statistická tabulka doplňující text Pokludova článku.

Lze snad říci, že kdybychom měli na mysli pouze faktografickou kostru historického děje, pak by hodně z toho, co nám autor pověděl, zasluhovalo doplnění. Z poznámkového aparátu vyplývá, že práci založil na starší literatuře, ponejvíce místopisné; můžeme předpokládat, že průzkum některých archívních fondů by dovolil vrhnout jasnější světlo na intence státní administrativy při preferování měšťanských kupců. A podobně bychom v článku uvítali i výklad o formách a způsobech nobilitace či lépe vlastní nobilitační techniky (stačilo kupř. v moravských podmínkách pro deskový majetek již erbovní šlechtictví?), neboť jak autor správně objasňuje, část zbohatlých kapitalistických podnikatelů volila právě tuto formu, chtěla-li bez obtíží dosáhnout zemskodeskového majetku, takže přes formální odlišnost svého třídního zařazení jsou v článku tito novodobí šlechtici právem zahrnuti mezi vlastníky z řad buržoazie.

Avšak není pochyby, že autor od počátku hledal těžiště své studie jinde. Šlo mu o plastické vyličení konkurenčního střetnutí dvou protikladných společenských tříd, šlechty a buržoazie uprostřed společenských změn příznačných pro rozmezí dvou odlišných společenských systémů a pokusil se také vyšetřit, jaké motivy vedly zbohatlou buržoazii k získávání šlechtických dominií. A šlo

mu též o výsledek tohoto střetnutí, po němž následovala fáze pozvolného splývání obou skupin a o vystižení sociologického typu moderního buržoazního latifundisty. Proto nás detailně seznamuje s osobami a rodinami nových vlastníků, určuje jejich společenskou a třídní klasifikaci, přičemž pod vlivem teoretické literatury vede někdy snad až příliš přísnou dělicí čáru mezi buržoazními podnikateli a měšťanskými výrobci. Výsledkem jeho rozboru je zjištění, že mezi majiteli moravských deskových statků v předbřeznové době lze určit 40 osob jako příslušníky formující se buržoazie, kteří se všichni podíleli 8 % účastí (v r. 1848 již 11 %) na veškerém moravském dominikálním majetku.

Bylo by jistě potřebné podrobit podobnému zkoumání proměny i v majetkové struktuře českého velkostatku, aby tak vynikaly případné odlišnosti v Čechách od poměrů na Moravě. Aniž chceme předem určovat výsledek takového výzkumu, máme za nepravděpodobné, že pronikání průmyslové buržoazie do české dominikální soustavy bylo stejně výrazné. Pokludovy vývody zaujmou však i historika politických dějin pobřeznové doby. Uvážíme-li totiž odlišnost v rozsahu deskových statků v Čechách od stavu na Moravě, kde na rozdíl od Čech a hlavně Slezska převažovala střední a větší dominia a méně se vyskytovaly drobné alodiální statečky, dojdeme k poznání, že již v předbřeznové době se vytvářely předpoklady pozdější politické konstelace v moravské kurii velkých statků. Moravská pozemková buržoazie snáze přístupná germanizaci a oddaná programu politického centralismu později sehrála díky volebnímu systému rozhodující úlohu při ovládnutí této kurie ústavověrnou stranou, jež byla hlavní oporou německé většiny zemské samosprávy. Soudil bych, že především těmto souvislostem platil nostalgický povzdech moravského historika Rudolfa Dvořáka, když psal o tom, jak „proslulé kdysi zámky se slavnou minulostí staly se majetkem rodin kupeckých“. V úvodu své studie totiž Pokluda cituje jeho slova na doklad, jak starší literatura pohlížela na proměny v dominikálním vlastnictví. Spatřuje v nich opožděný ohlas názorů nejkonzervativnějších feudálních kruhů, marně hájících před mnoha desetiletími integritu své stavovské uzavřenosti.

Cena Pokludovy práce spočívá v šťastném zachycení a ilustraci problému. Není pochyby, že problematika společenských přeměn moravské stavovské obce si zaslouží další pozornosti.

k. k.

Ivan Otcovský, Politické zastoupení německé buržoazie v Čechách v 90. letech 19. století, Sborník k dějinám 19. a 20. století, 6. 1979, str. 261—282

Svůj příspěvek do sborníku statí věnovaných k šedesátinám doc. dr. Jurije Křížka zaměřil autor na personální rozbor částí německé politické reprezentace v českém zemském sněmu i v říšské radě. Po úvodní části, kde s jistým přehledem vysvětlil vývoj a členitost německého politického tábora v poslední čtvrtině 19. století, probírá výsledky voleb v devadesátých letech, jež zevrubně komentuje. Klade si kupř. otázku, do jaké míry závisel úspěch poslaneckých kandidatur na kontaktech se zázemím volebních okresů, a zjišťuje, že nemalý počet nacionálně orientovaných poslanců naznačuje prioritu politických cílů s rostoucím důrazem na všenněmecké snahy. Některé souvislosti a též změny ve složení sboru zvolených reprezentantů německé politiky v Čechách osvětluje na vybraném vzorku 16 poslanců, jejichž stručnou osobní charakteristiku přináší v poznámkách. Článek obsahuje 11 stran textu a stejný počet stran je věnován vědeckému aparátu, někdy až zbytečně rozvláčnému, uvážíme-li, že autor pečlivě opisuje seznamy německých volebních okresů, volební výsledky atd. z pomůcek, z nichž čerpal. Z poznámek vysvítá, že vedle Batovcových kalendářů a státních schematismů to byly zvláště známé Navrátilovy almanachy, jež mu poskytly při práci materiál i oporu. Zdá se nám proto poněkud problematické, může-li hlavně tento poslední pramen být dostatečným podkladem některých statistických závěrů, s nimiž autor operuje, když víme, že dr. Michal Navrátil zpracovával své příručky na základě dotazníků a byl zvláště u životopisů německých poslanců často odkázán na informace z druhé ruky. Článek Otcovského však bohužel přináší i některé omyly věcné. Studie má ctižádost být „dílčím příspěvkem k fungování buržoazně monarchického parlamentarismu v Rakousku-Uhersku“. Avšak právě tento parlamentarismus vysvětluje nepřiliš přesně, když považuje panskou sněmovnu za komoru složenou z doživotně jmenovaných členů (str. 272) a pomíjí instituci členů dědičných, dospělých členů panovnické rodiny a církevních virilistů. O virilistech píše poněkud záhadně v souvislosti s poslaneckou sněmovnou. Jak vzdálené jsou autorovi některé otázky institucionálního mechanismu Rakouska, dokazuje jeho poznámka o povolání poslance A. Siegmunda, kde uvádí, že byl „po studiích v Praze a ve Vídni a po státní službě v Budíně městským inženýrem v Teplicích a jako takový zaměstnancem státní správy“ (str. 282 — přičemž je navíc tato jeho informace jen zčásti správná a vznikla povrchním přebíráním údajů z Navrátilova almanachu). Tyto nepřesnosti a i jiné nedbalosti (na str. 278 v tabulkách výsledků voleb v kurii venkovských obcí nerozlišuje mezi voliči a voliteli) poněkud snižují cenu jeho studie, ač třeba uznat, že dovedl postřehnout, jak důležitý mezník představují devadesátá léta i v politice českých Němců — k. k.

Jiří Šouša, Česká zemědělská rada (1873—1890), Sborník historický, 26, 1979, str. 173—227; Vznik České zemědělské rady, Sborník historický, 27, 1980, str. 45—89

Mladý historik se ve svých dvou rozsáhlých statích zabývá vznikem a činností instituce významné pro rozvoj českého zemědělství. Konstatuje, že od vzniku v roce 1873 do roku 1890 napomáhala Česká zemědělská rada prosazování tehdy progresivních zásad kapitalistické ekonomiky v zemědělství (intenzifikace zemědělské výroby, dělba práce atd.).

Ve svém prvním článku J. Šouša analyzuje velmi podrobně v širším hospodářsko-politickém kontextu strukturu a činnost České zemědělské rady v letech 1873—1890. V devadesátých letech byla realizována významná kvalitativní změna v České zemědělské radě, která se stává stále více mocensko-hospodářským nástrojem vesnické buržoazie, což je patrné zejména z celé řady návrhů zákonů projednávaných právě zemědělskou radou.

Ve svém druhém článku se autor dostává k hospodářským a politickým podmínkám a příčinám vzniku České zemědělské rady. S prvními pokusy o zřízení orgánu, který by působil na rozvoj kapitalistických vztahů v zemědělství, se setkáváme v Čechách od počátku šedesátých let 19. století. Česká zemědělská rada vznikla posléze na základě císařského nařízení z roku 1873 jako odborný poradní zemědělský orgán, který měl působit v oboru ministerstva orby. Nahradila svým zaměřením dřívější Vlasteneckohospodářskou společnost, která byla v roce 1872 vídeňskou vládou rozpuštěna.

Zemědělská rada byla koncipována jako orgán podřízený ministerstvu orby působící na území Čech a jako prostředník mezi ministerstvem a odbornými zemědělskými spolky. Byla vytvořena oktrojem vlády bez projednávání zákonodárným orgánem. Přestože bylo zřízení zemědělské rady výsledkem centralistických a víceméně reakčních snah vídeňské vlády, je třeba její zřízení hodnotit v podstatě jako pozitivum, neboť svým působením a celou osvětovou činností napomáhala tato instituce průmyslové revoluci v zemědělství.

Vývoj zemědělské rady byl velmi složitý a v samotné struktuře, kompetenci a postavení tohoto orgánu docházelo k četným změnám. Autor se je snažil postihnout rozbořem praktické činnosti rady, a zejména analýzou právních předpisů, které status České zemědělské rady upravovaly. Věnuje pozornost i kancelářím a ústavům České zemědělské rady. V této souvislosti se zabývá kriticky literaturou (marxistické práce k tomuto tématu prakticky neexistují), právními normami, tiskem a archívními fondy. Vytěžil z dosud neprobádaných archiválií řadu zajímavých údajů a podnětů. Podařilo se mu osvětlit význam a kompetenci zemědělské rady v Čechách druhé poloviny 19. století. Snad by se mohla vyskytnout námitka proti četným a leckdy velmi podrobně pojatým poznámkám. Na druhé straně je tato skutečnost dokladem pílě a důkladného metodologického přístupu autora ke zkoumané látce.

Lze konstatovat, že Šoušovy první práce jsou přínosem nejen pro pomocné vědy historické a pro dějiny správy, ale též pro českou právní historii.

Adamová

Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica, 1980, 5, Z pomocných věd historických, IV, 150 stran

Jako první je ve svazku zařazena stať M. Bláhové „Terminologie sídlišť v pramenech doby merovejské“. Autorka konstatuje, že pro starší historické období není dostatek písemných památek. Tím více je třeba existující písemné prameny plně využít, a to v souvislosti s prameny archeologickými. Bláhová věnuje pozornost zejména dílu Řehoře z Toursu, Fredegarově kronice a některým listinám. Poukazuje na skutečnost, že dosud byly, pokud jde o terminologii sídlišť, v omezeném rozsahu analyzovány jen některé lokality Historiarum libri decem Řehoře z Toursu. Ve stati jsou srovnávány termíny vyskytující se v listinných i narativních památkách merovejské doby po stránce obsahové (např. civitas, castrum, urbs, oppidum atd.), což je důležité i pro právní historii. V průběhu doby se obsah těchto termínů měnil, přičemž terminologie listin je stereotypnější než terminologie vyprávěcích pramenů, ve kterých docházelo k větší variabilitě obsahové stránky termínů. V exkursu (str. 39–44) je věnována pozornost pojmu castrum Wogastisburc ve Fredegarově kronice. Dochází k závěru, že textová souvislost u Fredegara „v podstatě vylučuje možnost, že by Wogastisburk byl jen opevněný vojenský tábor“, a že nově nabízenou „lokalizaci Wogastisburku do Podunají“ analýzou Fredegara nelze podepřít.

Zd. Hledíková se ve svém příspěvku zabývá rozbořem dvou konceptů expektancí papeže Benedikta XII., uložených v archívu metropolitní kapituly v Praze. Článek je přínosem k poznání chodu středověkých kanceláří, zvláště papežské. Autorka podává podrobnou kritickou formální a obsahovou analýzu obou konceptů expektancí „in communi forma pauperum“ (speciální druh graciálních listin). Text i fotografie těchto dvou expektancí, které jsou nejstarší koncepty tohoto typu listin a patří k nejstarším konceptům graciálních listin vůbec, otiskuje v příloze.

J. Kašpar se věnuje metodice výzkumu novověkého psaného písma v Čechách. Vědecké zkoumání novověkého písma je velmi obtížné, neboť existuje velké množství písemností pro tuto dobu a jejich počet od 15. století rychle narůstá. Problémem v novověké paleografii je i rozmanitost tvarů a podob novověkého písma. Autor upozorňuje, že české novověké písmo se vyvíjelo nezávisle na vývoji písma v Německu. Jeho studium vyžaduje samostatný základní výzkum, a zejména evidenci, která je integrální součástí badatelské práce v paleografii.

Článek J. Šouši přináší pohled na činnost kanceláře České zemědělské rady v letech 1873—1890. Kancelář zprostředkovávala styk se státními a samosprávnými orgány, odbornými spolky atd. Mimoto měla na starosti finanční záležitosti České zemědělské rady a její součástí byla též pokladna. Cenná je analýza postavení kancelářského personálu, jeho práv a povinností. Těžištěm statí je právněhistoricky zajímavý rozbor chodu kanceláře (vnitřní úřadování bylo dlouho německé) a procesu vzniku písemností v ní.

I. Hlaváček přibližuje ve svém příspěvku osobnost historika a editora Ferdinanda Tadra (1844—1910). Tadra byl doposud historickou literaturou poněkud opomíjen a jeho přínos editorské práci — také pro dějiny práva závažné — nebyl plně doceněn. Tadra pracoval především v pražské Univerzitní knihovně. Stal se členem Královské české společnosti nauk a v roce 1892 i České akademie věd a umění. Jeho vědecká práce byla zpočátku ovlivněna A. Gindelym (období třicetileté války). Brzy se však začal orientovat na dobu 14. století. Dodnes jsou cenné jeho edice formulářových sbírek a soudních akt konsistoře pražské. Na závěr článku je připojena bibliografie Tadrových tištěných prací.

Následují dvě recenze od I. Hlaváčka k pracím o fondech Vatikánského archivu, urbariologii a württemberských urbářích ve Stuttgartu.

V závěru sborníku seznamuje J. Šouša s vědeckými a pedagogickými výsledky Katedry pomocných věd historických a archivního studia Filozofické fakulty Univerzity Karlovy 1975—1979, s jejím personálním stavem a se studijním plánem oboru archivnictví. Připojuje také seznam diplomních prací a disertací podaných na katedře v letech 1975—1979.

Adamová

Karel Malý, Prameny ke studiu dějin státu a práva socialistických zemí, část II, SSSR 1945—1977, Univerzita Karlova, Praha 1982, 224 stran, ofset

Potřeby pedagogicky efektivní a současně posluchačsky přitažlivé výuky všech právněhistorických oborů na právnických fakultách vyžadují neustálé doplňování výkladu obsaženého v učebních pomůckách ukázkami pramenného materiálu. Nejinak je tomu v nejmladším předmětu ze současného právněhistorického bloku, v dějinách státu a práva socialistických zemí. Především jejich nejdůležitější část, dějiny sovětského státu a práva, v nichž se studenti seznamují s genezí a většinou poprvé i s konkrétní podobou základních státních a právních institutů socialistického typu, by měly být bohatě ilustrovány ukázkami politických a právních dokumentů.

Překladatel a pořadatel anotované práce si užitečnost chrestomatie, která by byla základem seminární výuky, uvědomuje a o vydávání těchto studijních textů trvale dbá. Navazuje na první část své pomůcky (Prameny ke studiu dějin státu a práva socialistických zemí, část I, SSSR 1917—1945, naposledy vydáno r. 1977), vybral do její druhé části ukázky normotvorby SSSR po XX. sjezdu KSSS, kdy od r. 1958 do konce šedesátých let probíhala druhá rozsáhlá etapa kodifikačních prací v dějinách sovětského právního řádu, zaměřená na zdokonalování a systemizování sovětského zákonodárství a současně přispívající k upevnění socialistické zákonnosti.

Do obsahu skriptu byly zařazeny především ukázky z právně nejvyšší formy sovětských kodifikací, z tzv. Základů, které „v sobě zahrnují veškeré všesvazové zákonodárství příslušného odvětví práva anebo jeho podstatnou část“.

Výběr upřednostňuje zákonodárné akty převážně z justičních odvětví (Základy trestního zákonodárství . . . , Základy trestního řízení soudního . . . , Základy zákonodárství o organizaci soudů . . . , Základy občanského zákonodárství . . .) a český překlad v podstatě nezkrácených originálů umožňuje vytvořit si ucelenější představu o těchto úsecích všesvazové legislativy ve vymezeném časovém období. Připojen je navíc hlavní a specifický pramen kolchozního práva, tzv. Vzorové stanovy kolchozu.

Některé ze zveřejněných zákonodárných aktů (např. Základy zákonodárství Svazu SSR a svazových republik o rodině z 27. 6. 1968) jsou v českém jazyce zpřístupněny našemu čtenáři poprvé. V tomto směru soubor dokumentů překračuje význam běžné studijní příručky. Platí to tím spíše, že i když většina uvedených Základů zákonodárství Svazu SSR a svazových republik byla novelizována, přesto setrvávají částečně v platnosti, a tím druhá část Malého chrestomatie přesahuje hranice právních dějin a dotýká se i oblasti recentního sovětského práva.

V. Kindl

Sborník Internationale Konferenz für Rechtsgeschichtswissenschaft zum Thema: „Die rechtsgeschichtliche Lehre als theoretisch-politische Grundlage für die Ausbildung sozialistischer Juristen“, Berlin, 30. October bis 2. November 1978; Humboldt Universität zu Berlin, Sektion Rechtswissenschaft, Bereich Staats- und Rechtsgeschichte, Berlin 1981, Protokollband 1 (str. 92 + 134), 2 (str. 212), 3 (str. 268)

Kontakty právních historiků evropských socialistických zemí, dříve až na výjimky spíše náhodné a obsahově nevyhraněné, získaly v posledních deseti

letech na pravidelnosti a nesporně i na věcné promyšlenosti. Dvoustranná i mnohostranná spolupráce těchto pracovníků se neustále prohlubuje.

Myšlenka na vytvoření vlastní mezinárodní asociace právněhistorických odborníků socialistických zemí se však prosazuje jen pozvolna, a proto zatím plní úlohu společného fóra, na kterém se dnes již pravidelně scházejí pedagogové i badatelé téměř všech právněhistorických pracovišť evropských socialistických států, mezinárodní konference, věnované vždy po předchozí dohodě problematice přinášející prospěch všem účastníkům.

Pro berlínskou konferenci v r. 1978, uspořádanou právními historiky Humboldtovy univerzity, s jejímž průběhem nás seznamuje tento obsáhlý sborník, bylo zvoleno téma, které ač by se zdálo na první pohled velmi obecné, vyvolalo ve skutečnosti živý zájem, svědčící o aktuální potřebě diskuse a výměny dosavadních zkušeností, stejně jako o nutnosti hledání nových námětů v tomto širokém a pro právní dějiny, ale i ostatní vyučované obory, důležitém komplexu otázek.

Sborník obsahuje úctyhodný počet 53 příspěvků (BLR 1, ČSSR 11, MLR 8, NDR 25, PLR 4, RSR 1, SSSR 3), a to se ještě nepodařilo jeho pořadatelům z obvyklých příčin některé zařadit. Jejich rozdělení bylo provedeno v souladu s organizačním průběhem jednání na úvodní referáty a příspěvky přednesené ve třech sekcích.

Současný stav právněhistorické výuky v jednotlivých zemích, její rozdělení do pedagogických disciplín, umístění ve struktuře učebního plánu právnických fakult, časové a obsahové vazby mezi nimi: to vše je námětem první skupiny příspěvků, umožňující konfrontaci rozdílných úprav a praxe navzájem. Další část je věnována referátům zabývajícím se zprostředkovatelskou úlohou právních dějin při získávání ostatních společenskovedních poznatků, které si vzdělání právníků nezbytně vyžaduje. Poslední skupina zahrnuje vystoupení, zaměřující se na význam celku právní historie a specifiky jednotlivých jejích disciplín pro získání právně teoretického vzdělání.

Řada autorů přináší v této souvislosti poznatky o přispění, jímž právněhistorické předměty usnadňují posluchačům pochopení a poznání pozitivněprávních oborů.

Přes různorodý rozsah i obsah, někdy jen volný vztah k projednávaným problémům (několik referátů spíše navazuje na otázky řešené na předchozí konferenci o vzniku a vývoji socialistického práva, konané v Praze r. 1975) představuje soubor otištěných příspěvků reprezentativní a poměrně ucelený přehled o stavu, vývojových tendencích a perspektivě tohoto souboru problémů ve státech na konferenci zastoupených. Zveřejněný materiál je neobyčejně bohatý, námětově pestrý a přitom si většina článků zachovala smysl pro věcnou střídmost.

Je možno souhlasit se slovy autora předmluvy prof. dr. H. Schrödera, že konference přispěla k nezbytnému teoretickému prohloubení marxisticko-

leninské právněhistorické vědy, k ideologickému vyhranění jejího pedagogického působení oproti buržoaznímu pojetí právněhistorické výuky a prokázala, že obor (vedle dalších) plní úlohu teoretické základny veškeré právní vědy. Tyto výsledky konferenčního jednání publikace trvale uchovává.

Sborník proto představuje nepochybně důležitý zdroj informací, pro nějž bude jistě využíván po dlouhou dobu, i když delší odstup, se kterým se čtenáři do rukou dostává, přinesl již mezitím např. u nás některé legislativní a názorové změny.

Vydání nových předpisů o vysokých školách a především schválení nových celostátních učebních osnov všech čtyř právněhistorických pedagogických disciplín, platných od počátku školního roku 1981/82, a navazující úpravy učebních plánů na některých fakultách (rozšíření výuky římského práva) už překračují hranice stavu, který byl do některých příspěvků z ČSSR zahrnut. Toto konstatování však nic nemění na hodnotě sborníku. Naopak, jen dokazuje, jak je tato materie živá, neustále se vyvíjí, a proto je třeba se k ní i v budoucnu vracet.

Potěšitelné je, že do sborníku přispěla řada českých a slovenských právních historiků (L. Bianchi, J. Dzugas, J. Karpat, J. Klimko, doc. K. Malý, dr. K. Malý, P. Mates, F. Sivák, L. Soukup, V. Urfus, E. Vlček).

Tento podstatný podíl na celkově příznivém vyznění publikace však poněkud narušilo několik technických nedostatků v redakční práci pořadatelů sborníku, které negativně postihly dva příspěvky z ČSSR, z nichž především velmi zajímavý text K. Zavacké značně utrpěl.

V. Kindl